

Don Weenink

Sociale klasse: de eeuwige jeugd van een ‘zombiecategorie’

In de film *Dawn of the Dead* van Romero (ik zag de *remake* uit 2004) transformeert het grootste deel van de mensheid in zombies. Door een beet in het lichaam wijzigt het lot van de sterfelijke mens: na zijn overlijden wordt een bloeddorstig monster geboren, voor eeuwig gericht op het vermalen van mensenvlees. We volgen een groepje overgebleven mensen dat zich een tijdlang verschanst in een winkelcentrum. Vanaf het dak van het winkelcentrum zien zij een almaar groeiende massa schreeuwende zombies die het op hun vlees gemunt heeft. Na een spectaculaire vlucht met een gepantserde vrachtwagen die met hulp van kettingzagen ternauwernood over de massa levende doden weet heen te rijden, bemachtigt het groepje een bootje waarmee het koers zet naar een eenzaam eiland.

De alomtegenwoordigheid en onontkoombaarheid van de zombies in *Dawn of the Dead* was nou net niet het leidende idee achter het uitroepen van de concepten sociale klasse en natie-staat tot ‘zombiecategorieën’ door Beck (2000; 2002), geciteerd door Engbersen in de eerste aflevering van *Sociologie*. In de visie van Beck belichamen zombiecategorieën negentiende-eeuwse perspectieven op de sociale werkelijkheid. Volgens Beck is dit een sociale werkelijkheid die aan het verdwijnen is. Zombiecategorieën zijn derhalve ongeschikt voor de analyse van sociale ontwikkelingen in het huidige tijdperk, de *second modernity*.

Volgens Engbersen biedt Beck een weg tot theoretische vernieuwing door een kosmopolitische wending door te voeren in het sociologische gedachtegoed. Deze kosmopolitische sociologie, waarin de natie-staat niet langer vanzelfsprekend uitgangspunt van sociologische analyse dient te zijn, zou meer recht doen aan de huidige sociale werkelijkheid waarin mensen in toenemende mate te maken hebben met transnationale netwerken en grensoverschrijdende identiteiten. Afgezien van het feit dat Becks (2000; 2002) kosmopolitische sociologie de rol van de natie-staat in de huidige sociale werkelijkheid nogal onderschat, is het de vraag of zijn analyse recht doet aan de sociologische praktijk. Ten eerste nemen de meeste sociologen het begrip natie-staat, als ze het al hanteren, niet letterlijk: we gaan meestal uit van een samenleving bijeengehouden door een staat, met een bevolking die, anders dan het begrip ‘natie’ suggereert, heterogeen kan zijn. Laten we zeggen dat we ‘staatssamenlevingen’ analyseren. Ten tweede is de ‘staatssamenleving’ lang niet altijd de eenheid van analyse of de context waarin een fenomeen sociologisch wordt

geplaatst. Ten derde zijn er inmiddels vele studies verricht naar transnationale netwerken en mondiale sociale processen.

Engbersen laat, onder het kopje 'Vernieuwingen in de sociologie', Beck prominent aan het woord over de levende doden van de sociologie. Reflectie over de conceptuele middelen waarmee sociologen relaties in de samenleving proberen te begrijpen is van groot belang om de sociologie relevant te houden, om de door Weber gestelde taak van eeuwige jeugdigheid waar te maken. Omwille van een 'sociologie die ertoe doet' (90) verdienen Beck en Engbersen echter een kritisch weerwoord. Ik concentreer me hier op de vermeende zombiecategorie sociale klasse.

De overlijdensverklaring van sociale klasse is één van de grootste vergissingen uit de sociologie. Gerenommeerde sociologen (Clark en Lipset 1991; Nisbet 1996 [1959]; Pahl 1993) tekenden ervoor. Sommigen (Pakulski en Waters 1996) hebben er zelfs een reputatie aan te danken. Anderen, zoals Engbersen (2005: 100), vragen zich af of sociale klasse nog wel past bij de postindustriële samenleving.

Geïnspireerd door Beck suggereert Engbersen (96) dat sociale klasse (en familie en macht en natie-staat) tot zombiecategorie zal verworden, de sociologie verblindend voor 'de grote veranderingen van individualisering en mondialisering'. Het argument dat hiervoor wordt aangereikt overtuigt mij niet. Engbersen (ibidem) meent dat sociale klasse een leeg begrip is geworden 'vooral omdat het nationale perspectief waarin ze [familie, klasse, macht en de natie-staat] groot zijn geworden, aan het wegvallen is'.

Het bestaan van sociale klassen is echter niet afhankelijk van westerse staatssamenlevingen. Dat de eerste sociologische klassenanalyses plaatsvonden in de hoogtijdagen van de natie-staten doet daar niets aan af. Sociale klassen ontstaan waar groepen mensen ongelijke economische afhankelijkheidsrelaties onderhouden die relatief duurzaam zijn. Zeker, in westerse samenlevingen is er een sterke wederzijdse invloed tussen de klassenstructuur en de staat. Hiermee is echter nog niet gezegd dat de (vermeende) afbrokkeling van staatssamenlevingen noodzakelijk leidt tot het uitsterven van sociale klassen.

Terzijde: Engbersen noemt naast mondialisering ook individualisering als oorzaak van huidige grote veranderingen waarin het nationale perspectief aan het wegvallen zou zijn (96). Een belangrijke kracht achter het proces van individualisering vinden we echter in de opkomst van de grootschalige collectieve verzorgingsarrangementen die westerse welvaartstaten bieden. Het proces van individualisering is dus juist sterk gekoppeld aan de westerse verzorgingsstaat die burgers bejegend als individuen met rechten en plichten.

Waar Beck (2002) meent dat zombiecategorieën de sociologie blind zouden maken voor snelle sociale omwentelingen, dan geldt dit toch zeker niet voor het begrip sociale klasse. Integendeel, klassenanalyse kan juist bijdragen aan het blootleggen van de krachten die het proces van mondialisering vorm geven. Transnationale klassen zijn een uitingsvorm van de voortschrijdende

integratie van het economische wereldsysteem. De sociologische bestudering van deze categorie mensen heeft geleid tot beschrijvingen van de opkomst van een nieuwe kosmopolitische culturele identiteit en van de kosmopolitische machtsbronnen die deze klasse vooruit helpt in transnationale arbeids- en scholingsarena's waar de strijd wordt gevoerd om bevoorrechte posities (Sklair 2001; Wagner 1998). Een soortgelijke klassenanalyse kan worden toegepast op de positie van gemarginaliseerde 'illegale' kosmopolieten aan de onderkant van de samenleving.

Een argument dat vaker wordt aangevoerd om sociale klasse te verwijderen uit het sociologische begrippenarsenaal is dat mensen hun eigen en ander-mans identiteit niet meer zouden ontlenen aan posities in het systeem van sociaal-economische ongelijkheid (Clark en Lipset 1991; Pakulski en Waters 1996). Engbersen (100) noemt dit argument ook waar hij zich de vraag stelt of globalisering en individualisering 'inmiddels niet ook zijn uitgegroeid tot zombiecategorieën'. Hij beantwoordt die vraag ontkennend. Zijn argument luidt dat deze concepten 'verwijzen naar maatschappelijke veranderingsprocessen die door mensen aan den lijve worden ervaren'. Hij voegt daar nog aan toe: 'Dat kan van een begrip als klasse veel minder makkelijk gezegd worden.' Echter, de sterfelijkheid of leegheid van sociologische begrippen staat of valt niet bij de gratie van het identiteitsbesef van individuen. We moeten onderscheid maken tussen de zombie die in de dromen en gedachten van mensen verschijnt en de levende dode die mensen achter hun rug besluipt. Sociologie gaat over relaties tussen (groepen) mensen. Verklaringen voor patronen in die relaties zijn uiteindelijk herleidbaar tot het gedrag van individuen, maar dit betekent natuurlijk niet dat de sociologische verklaring voor dat gedrag altijd wordt gedeeld en beseft door de actoren. Sociologie is beslist een 'vorm van betweterij' (Goudsblom 1990 [1974]: 7). Het blijkt steeds weer dat sociale klasse als analytische categorie (dit is die zombie die mensen achter hun rug besluipt) een krachtige 'voorspeller' is van collectief gedrag. Om maar wat te noemen: sociale mobiliteit, gezondheid, levensverwachting, vriendenkeuze, onderwijsniveau, slachtofferschap en daderschap van criminaliteit, angstgevoelens, zelfvertrouwen en zelfdiscipline hangen samen met de (ouderlijke) klassenpositie. Ook al proberen we de zombie in de grafkist te stoppen, het monster blijkt er steeds weer uit te kruipen.

Daar komt nog bij dat het systeem van sociaal-economische ongelijkheid wel degelijk onderdeel is van de identiteitsbeleving van mensen, ook al wordt het woord klasse hierbij meestal niet letterlijk gebezigd door betrokkenen en is het klassenbewustzijn vaak sluimerend of in latente vorm aanwezig (Lamont 1997; De Regt en Weenink 2003; Savage et al. 2001; Skeggs 1997). Bij ouders speelt klassenidentiteit een belangrijke rol waar het opvoedingspraktijken en de toekomst van de kinderen betreft (Allatt 1993; Duncan 2005; Lawler 2000; Reay 1998), in het bijzonder bij de schoolkeuze (zie de boekbespreking door De Regt in het vorige nummer van *Sociologie*; en mijn proefschrift: Weenink

2005, hoofdstuk 6). Klassenbewustzijn is ook aan de orde als mensen willen definiëren wie ‘wij’ zijn en waarom ‘wij’ zeker niet als ‘zij’ (zouden moeten) zijn. Zoals Coxon et al. (1986: 161) schrijven: ‘Class language does not necessarily include specific class terminology (...) The “natural” social context in which the issue of social class crops up is when people come to talk about others, in particular when they state their dissociation or contrast.’

Sociale klasse is dus niet dood, maar ik geef toe: erg levendig gaat het er in de klassenanalyse ook weer niet aan toe. Waar hebben we het eigenlijk over, wat is klasse? Uitgangspunt voor een theorie van de werking van sociale klassen is dat klasse moet worden opgevat als een structuur waarin materiële ongelijkheid en economische macht worden vertaald naar verschillen in levenskansen. Sociale klasse is hiermee de materiële pendant van prestige, ofwel statusverschillen. Prestige en sociale klasse (en organisatie, zou Weber hieraan toevoegen) vormen samen de belangrijkste pijlers onder het stratificatiesysteem. Van een klassentheorie verwachten we dus dat deze verklaart hoe de economische structuur de mogelijke handelings- en bewustzijnsrepertoires die mensen ter beschikking staan bepaalt en beperkt (Scott 2001). Helaas voldoen de twee dominante benaderingen in de klassenanalyse, die van Goldthorpe (Erikson en Goldthorpe 1993) en Wright (1997) hier niet aan (zie voor een scherpzinnige vergelijking van beide benaderingen Savage et al. 2005; Soerensen 2000). De grote verdienste van hun werk en dat van hun navolgers is dat het laat zien hoe levenskansen ongelijk zijn verdeeld over de klassencategorieën. De classificaties die door Goldthorpe en Wright zijn ontwikkeld zijn gebaseerd op verschillen in economisch bezit en beroeps- of arbeidsmarktposities.

Voor het klassenschema van Goldthorpe cum suis heeft veel navolging gevonden. Dit is opmerkelijk gezien de zeer geringe theoretische ambitie ervan. Goldthorpe zegt dat de causale werking van klassen voortkomt uit de pogingen van de middenklassen om hun bevoordeelde posities veilig te stellen. Processen van marktcompetitie en uitsluiting die tot stand komen door de rationeel afgewogen handelingen van individuen en gezinnen geven de klassenstructuur duurzaamheid. Goldthorpe’s schema is simpelweg een semihiërarchische clustering van beroepen. De rechtvaardiging van het gebruik ervan is methodologisch van aard: de voorspellende kracht van het schema is zeer bevredigend. Achter Wrights schema gaat een veel grotere theoretische ambitie schuil: de taak is te verklaren waarom klassen ontstaan. Klassen ontstaan in Wrights visie uit ongelijke maar interdependente economische afhankelijkheidsrelaties. In zulke relaties is *exploitation* mogelijk: de motor achter klassenvorming. Ik gebruik hier de Engelse term, het Nederlandse ‘uitbuiting’ heeft een te negatieve connotatie en wordt bovendien snel als achterhaald of te activistisch weggezet – hetgeen op zichzelf al interessant is. *Exploitation* wil zeggen dat de materiële rijkdom van de *exploiter* causaal afhankelijk is van de relatieve materiële deprivatie van de *exploited*. *Exploitation* gaat samen met uitsluiting van toegang tot machtsbronnen, die de *exploiters* inzetten om zich

het surplus van het werk van de *exploited* toe te eigenen. Cruciaal kenmerk van *exploitation*-relaties is dat de *exploited* beter af zouden zijn als de *exploiters* niet zouden beschikken over de machtsbronnen die de *exploited* ontberen. Wright heeft een belangrijke stap gezet door erop te wijzen dat de verschillende klassenposities zijn gebaseerd op verschillende hulpbronnen of *assets*: kennis (professionals), organisationele macht (managers) en bedrijfskapitaal (ondernemers). De vorming van klassen en de werking van *exploitation* wordt zo teruggevoerd op het gedrag van actoren die hun machtsbronnen inzetten. Voorheen werden de verklarende mechanismen vooral op macroniveau gezocht, vooral de arbeidsmarkt. Helaas kan aan de hand van Wrights schema de theoretische link met *exploitation* niet worden aangetoond en dus functioneert zijn schema in de onderzoekspraktijk ook als een beroepsindeling. Ten eerste geldt voor heel veel kenmerken van mensen dat zij tot situaties van *exploitation* kunnen leiden (Savage et al. 2005). Zo zouden mensen met een chronische ziekte op de arbeidsmarkt beter af zijn als de niet-chronisch zieken ook chronisch ziek zouden worden. De vraag rijst dan wat precies het verschil is tussen Wrights *assets* en, om maar iets te noemen, gezondheid, als het gaat om ongelijke economische verhoudingen. Ten tweede is de directe relatie tussen de *exploiters* en de *exploited* soms onduidelijk. Wie worden bijvoorbeeld *exploited* door de categorie mensen die hun klassenpositie voornamelijk baseren op culturele machtsbronnen?

Het concept sociale klasse is in de meeste analyses dus teruggebracht tot beroepscategorieën of een beroepsscore waarvan een voorspellende kracht wordt geacht uit te gaan. In zulk onderzoek wordt dan vaak gesproken van SES (Subjected to Empty Sociology, flauw, maar wel een beetje waar). Maar zo wordt er niks verklaard. Frank Bovenkerk (2002: 58) constateerde eenzelfde soort leegheid voor culturele 'verklaringen' in de criminologie. Op het moment dat blijkt dat een etnische groep zich vaker schuldig maakt aan een bepaald delict dan een andere groep is de causale werking van 'cultuur' nog onbestemd. 'Het is de cultuur die verklaring behoeft,' en dit geldt ook voor de werking van sociale klasse. Zo beschouwd is de aanduiding 'zombie-categorie' niet eens zo gek gevonden. Dit heeft echter niets te maken met de vermeende irrelevantie van het concept voor de analyse van postindustriële samenlevingen maar met de wijze waarop het wordt ingezet. Esping-Andersen (2000) citerend wijst Engbersen (95 en noot zes) er terecht op dat routinematig gebruik van standaardbegrippen, waaronder dus sociale klasse, ertoe kan leiden dat deze begrippen een eigen leven gaan leiden (of eigenlijk levend dood worden), losgezongen van hun actuele werking in de sociale werkelijkheid, bevroren in tijd en ruimte.

De kritiek op het concept sociale klasse heeft geleid tot een reeks publicaties ter verdediging van dit begrip (Adonis en Pollard 1997; Crompton et al. 2000; Hall 1997; Scott 2001). Hoe kan het monster uit het dodenrijk dan wel bijdragen aan de opdracht van de eeuwige jeugd van de sociologie?

Ten eerste dient klassenanalyse vergezeld te gaan van niet alleen een meer doordachte, maar ook meer toetsbare theoretische basis. Savage et al. (2005) bepleiten een combinatie van het werk van Bourdieu en Wright. In hun ogen zijn de mogelijkheden voor de accumulatie en de conversie die in bepaalde vormen van kapitaal besloten liggen cruciaal om de causale werking van sociale klassenposities te begrijpen. In plaats van *exploitation* of uitsluiting door tot elkaar veroordeelde actoren, bieden de criteria van accumulatie en conversie een theoretische uitweg om fundamentele bronnen van sociale ongelijkheid te onderscheiden van andere kenmerken (zoals gezondheid) die ook tot uitsluiting zouden kunnen leiden. Bourdieu, geïnspireerd door Marx, introduceerde de term kapitaal om de relaties tussen ongelijke machtsverhoudingen enerzijds en het economische systeem en tijd anderzijds duidelijk te maken. Immers, *the social world is accumulated history* (Bourdieu 1986: 241). Hiermee wordt recht gedaan aan het procesmatige karakter van klassenvorming: de ongelijke accumulatie, opslag en conversie van machtsbronnen die leiden tot relatieve voordelen. In Bourdieus werk bestaan er verschillende met elkaar samenhangende hiërarchieën (velden), waarvan de economische en de culturele de meeste aandacht hebben gekregen. Mensen die toegang hebben tot economisch en cultureel kapitaal kunnen opbrengsten verwachten die de kosten van de investering in die kapitaalvormen overstijgen, hetgeen ze een voordeel oplevert in het economische of het culturele veld. Klasse komt dan niet voort uit ongelijke afhankelijkheidsrelaties of uit de structuur van de arbeidsmarkt, maar is een gevolg van de werking van het economische en het culturele veld. Klassenposities worden bepaald op grond van de hoeveelheid geaccumuleerd kapitaal én de conversiemogelijkheden van cultureel kapitaal in het economische veld en van economisch kapitaal in het culturele veld. Deze benadering van sociale klasse verdient naar mijn inzicht nadere theoretische en empirische verkenning. Er is inmiddels een enorme hoeveelheid onderzoek verricht naar de werking van verschillende vormen van kapitaal. Maar er is veel minder onderzoek gedaan naar de mate van homologie tussen de posities die mensen innemen in verschillende velden. Ook het procesmatige karakter van klassenposities, dus de vraag hoe de accumulatie, opslag en conversie van economisch en cultureel kapitaal precies tot stand komen, zowel in de loop van de tijd als in verschillende sociale velden, is nog open terrein voor sociologische exploratie.

De tweede bijdrage die het begrip sociale klasse kan leveren aan de toekomst van de sociologiebeoefening is onderzoek naar klassenidentiteiten. Dit is een nog relatief onontgonnen terrein, zeker in Nederland, maar ook daarbuiten. Zulk onderzoek kan bijdragen aan beter inzicht in de wijze waarop sociale klassenposities het gedrag en de beleving van mensen bepalen. Ik zie hier een mooie rol weggelegd voor degelijk opgezette klassenetnografieën. Ik ben het overigens met Engbersen (92; in navolging van Erikson 1997) oneens waar hij intensief kwalitatief ('interpretatief') onderzoek lijkt te scharen onder

de praktijk van 'sociologie als kunst'. Zo'n term kan het beeld opwekken van een werk, gebaseerd op de grillen van de inspiratie en volgens eigen artistieke regels geproduceerd, hetgeen in strijd lijkt met het wetenschapsideaal van systematisch verzamelde kennis. De suggestie dat we dit ideaal zouden opgeven vind ik verkeerd. Ook etnografisch onderzoek is empirisch-analyserend (of empirisch-synthetiserend) en heeft zich te houden aan de methodologische basisregels van empirisch onderzoek. Dus: contrastgroepen, een flinke N en precieze, systematische en navolgbare gegevensverzameling en analyses. Als inspirerend voorbeeld – afgezien van de te kleine steekproef – kan hier de studie van Allat (1993) dienen, over de wijze waarop in middenklassegezinnen het proces van sociale reproductie plaatsvindt.

Ik vrees dat sociologen die uitroepen dat sociale klasse een achterhaald begrip is zijn verblind door de ideologie van de egalitaire samenleving of door het idee dat wij allen *middle class* zijn. Zij zijn blijkbaar niet op de hoogte van de grote verschillen in inkomen, bezit en materiële bestaanszekerheid en de gevolgen hiervan voor het collectieve gedrag en de identiteitsbeleving in post-industriële samenlevingen. De opkomst van het discours waarin sociale klasse dood of tot zombiecategorie wordt verklaard heeft mogelijk te maken met de ideologische wijziging die de centrumlinkse partijen hebben doorgemaakt in de laatste twee decennia van de vorige eeuw. Het is niet toevallig dat de discussie over de sterfelijkheid van het begrip het hevigst werd gevoerd onder Britse sociologen op het moment dat Blairs Labour Party – met Giddens als inspirator – de Derde Weg insloeg. In het nieuwe Verenigd Koninkrijk zouden er geen klassen meer zijn, alleen maar kansen en keuzen (Pakulski en Waters 1996; Power et al. 2003: 2). Opmerkelijk: rond dezelfde tijd, in 1995, ontstond er in het Verenigd Koninkrijk een publieke discussie over klassenbewustzijn. John Prescott, plaatsvervangend voorzitter van Labour en door Blair binnengehaald als icoon van de *working class*, had zich in een radio-interview laten ontvallen dat hij, ondanks zijn afkomst, nu toch echt een *middle class*-leven leidde met alle voordelen van dien. Deze uitspraak leidde tot een dusdanige opwinding in het land dat de media het nodig vonden hierover Prescotts 78-jarige moeder aan het woord te laten. Zij verzekerde de verzamelde pers tot opluchting van het grote publiek: 'He's a working class man at heart and always will be' (zie Adonis en Pollard 1997: 4-6, voor een hilarische beschrijving van deze gebeurtenissen en over de klassengeoriënteerde politieke strategieën van Labour en de Tories halverwege de jaren negentig van de vorige eeuw).

Terug naar de film. Hoe liep het af? Helaas, zelfs op het eenzame eiland maken de doden het leven onmogelijk. De zombies zijn overal, er is geen ontkomen aan. Mijn stelling is dat ook in de eenentwintigste-eeuwse postindustriële samenlevingen sociale klasse een onontkoombaar sociaal mechanisme én onderdeel van de sociale identiteit is. Voor de beantwoording van drie van de vier hoofdvragen uit de sociologie die Engbersen (93) noemt – sociale coördinatie en sociale cohesie; sociale ongelijkheid en verdeling; identiteitsvor-

ming – zal sociale klasse dus nog een belangrijke rol vervullen. Indien de Verkenningcommissie Sociologie met Engbersen (98) van mening is dat identiteitsvorming te weinig aandacht heeft gekregen in de Nederlandse sociologie, laat er dan ook ruimte komen voor etnografisch onderzoek naar klassenidentiteiten of -culturen en de rol die zij spelen in het doen en laten van mensen.

Literatuur

- Adonis, A. en S. Pollard (1997) *A Class Act. The Myth of Britain's Classless Society*. London: Hamish Hamilton.
- Allatt, P. (1993) Becoming Privileged. The Role of Family Processes. In: I. Bates en G. Riseborough (red.) *Youth and Inequality*. Buckingham: Open University Press, 139-159.
- Beck, U. (2000) The Cosmopolitan Perspective: Sociology of the Second Age of Modernity. *British Journal of Sociology* 51, 79-105.
- Beck, U. (2002) The Cosmopolitan Society and its Enemies. *Theory, Culture & Society* 19, 17-44.
- Bourdieu, P. (1986) The Forms of Capital. In: Richardson, J.G. (red.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood, 241-258.
- Bovenkerk, F. (2002) Over de oorzaken van allochtone misdaad. In: F. Bovenkerk, M. Komen en Y. Yesilgoz (red.) *Multiculturaliteit in de strafrechtspleging*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers, 29-58.
- Clark, T. en S. Lipset (1991) Are Social Classes Dying? *International Sociology* 6, 397-410.
- Coxon, A.P.M., P.M. Davies en C.L. Jones (1986) *Images of Social Stratification. Occupational Structures and Class*. London etc.: Sage Publications.
- Crompton, R., F. Devine, M. Savage en J. Scott (red.) (2000) *Renewing Class Analysis*. Oxford: Blackwell Publishers/The Sociological Review.
- Duncan, S. (2005) Mothering, Class and Rationality. *Sociological Review*, 50-76.
- Engbersen, G. (2005) Een eeuwige jeugd. Constanten en vernieuwingen binnen de Nederlandse sociologie. *Sociologie* 1 (1) 90-105.
- Erikson, K. (red.) (1997) *Sociological Visions*. Boston/Oxford: Lanham, Rowman & Littlefield Publishers.
- Erikson, R. en J. Goldthorpe (1993) *The Constant Flux*. Oxford: Clarendon Press.
- Esping-Andersen (2000) Two Societies, One Sociology and No Theory. *British Journal of Sociology* 51, 59-77.
- Goudsblom, J. (1990 [1974]) *Balans van de sociologie*. Nijmegen: SUN.
- Hall, J.R. (1997) *Reworking Class*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Lamont, M. (1997) The Meaning of Class and Race: French and American Workers discuss Differences. In: J.R. Hall (red.) *Reworking Class*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Lawler, R. (2000) *Mothering the Self: Mothers, Daughters, Subjects*. London: Routledge.
- Nisbet, R.A. (1996 [1959]) The Decline and Fall of Social Class. In: J. Scott (red.) *Class*. London: Routledge.
- Pahl, R.E. (1993) Does Class Analysis Without Class Theory Have A Future? A Reply to Goldthorpe and Marshall. *Sociology* 27, 253-258.
- Pakulski, J. en M. Waters (1996) *The Death of Class*. London: Sage.
- Power, S., T. Edwards, G. Whitty en V. Wigfall (2003) *Education and the Middle Class*. Buckingham/Philadelphia: Open University Press.

- Reay, D. (1998) Rethinking Social Class: Qualitative Perspectives on Class and Gender. *Sociology* 32, 259-275.
- De Regt, A. (2005) Onderwijs en de middenklasse. Boekbespreking van Stephen Ball (2003) en Sally Power et al. (2002) *Sociologie* 1 (1) 110-114.
- De Regt, A. en D. Weenink (2003) *Investeren in je kinderen. Over de keuze voor particulier onderwijs in Nederland*. Amsterdam: Boom.
- Savage, M., G. Bagnall en B. Longhurst (2001) Ordinary, Ambivalent and Defensive: Class Identities in the Northwest of England. *Sociology* 35, 875-892.
- Savage, M., A. Warde en F. Devine (2005) Capitals, Assets, and Resources: Some Critical Issues. *British Journal of Sociology* 56, 31-47.
- Scott, J. (2001) If Class is Dead, Why Won't It Lie Down? In: A. Woodward en M. Kohli (red.) *Inclusions and Exclusions in European Societies*. London: Routledge.
- Skeggs, B. (1997) *Formations of Class and Gender*. Cambridge: Polity Press.
- Sklair, L. (2001) *The Transnational Capitalist Class*. Oxford: Blackwell.
- Soerensen, A.B. (2000) Toward a Sounder Basis of Class Analysis. *American Journal of Sociology* 105, 1523-1558.
- Wagner, A.-C. (1998) *Les nouvelles élites de la mondialisation. Une immigration dorée en France*. Paris: PUF.
- Weenink, D. (2005) *Upper Middle-Class Resources of Power in the Education Arena. Dutch Elite Schools in an Age of Globalisation*. Amsterdam: University of Amsterdam (proefschrift).
- Wright, E.O. (1997) *Class Counts. Comparative studies in Class Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.